

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA IQTISODIY BILIMLARNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGIGIK XUSUSIYATLARI

DTPI Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

Habibullayeva Sitara Amrulloevna

DTPI Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

Hamroeva Mohchehra Abdushukur qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining iqtisodiy bilimlarini shakllantirish zaruriyati, mazkur jarayonga xos pedagogik bilimlar va ta‘sir etuvchi omillar mazmuniga doir ma‘lumot keltirilgan. Shuningdek, ilmiy tadqiqot ushlari tahlili hamda o‘quvchilarda ilk iqtisodiy bilimlarni shakllantirish bosqichlari mazmuni yoritilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich sinf o‘quvchisi, iqtisodiy tarbiya, iqtisodiy ta‘lim, iqtisodiy bilim, iqtisodiy madaniyat.

Аннотация: В данной статье представлена информация о необходимости формирования экономических знаний учащихся младших классов, педагогических знаний, специфичных для этого процесса, и содержания влияющих факторов. Кроме того, освещено содержание анализа научных исследований и этапы формирования первых экономических знаний у студентов.

Ключевые слова: ученик начальной школы, экономическое образование, экономическое образование, экономические знания, экономическая культура.

Abstract: This article provides information on the need to form economic knowledge of elementary school students, pedagogical knowledge specific to this process, and the content of influencing factors. In addition, the content of the analysis of scientific research and the stages of formation of the first economic knowledge among students is covered.

Keywords: elementary school student, economic education, economic education, economic knowledge, economic culture.

O‘zbekiston Respublikasining yangi taraqqiyot bosqichida zamonaviy iqtisodiy bilimlar uchinchi ming yillikni rivojlantirishning maqsadli mazmuni va global aspektlarni aks ettiruvchi vazifalar bilan o‘zaro hamohangdir. Iqtisod fani va ta‘limiga tegishli zaruriy talablar zamonaviy pedagog fani va amaliyotiga oldiga bir qator o‘ta muhim vazifalarni qo‘yadi va ularga to‘g‘ri yechim topish yosh avloni yo‘laqonli va sog‘lom turmush tarziga tubdan bog‘liq bo‘libgina qolmay, balki iqtisodiy bilimlarni olish va qo‘llash jarayonidagi ishga qodirligiga aloqador.

O‘zbekiston Respublikasi Orezidentining Oliy majlisga qilgan murojaatnomasida “Taraqqiyotga erishish uchun raqamli bilimlar va zamonaviy qisqa yo‘lidan borish imkoniyatini beradi. Shu sababli hammamiz uxhun zamonaviy bilimlarni o‘zlashtirish, chinakam ma‘rifat va yuksak madaniyat egasi bo‘lish uzluksiz hayotiy eytiyojga aylanishi kerak” ligi ta‘kidlandi.

Iqtisodiy jam‘iyat bu hayotning eng murakkab tizimlari sifatida oziq – ovat , kiyim – kechak, uy – joy ishlab chiqarish qurollarini hamd vositalari kabi cheksiz narsalarga umumiy ehtiyojlar va qondirishning usullari mavjudligini gavdalandiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining iqtisodiy bilimi albatta iqtisodiy ta'lim jarayonida amalga oshiriladi. Iqtisodiy ta'lim esa integral tavsifga ega bo'lib, falsafiy, huquqiy. Iqtisodiy, sotsiologik, psixologik va pedagogic jihatlar bilan bog'liqlikda rivojlanib boradi.

Ilmiy izlanishlar uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlarida bolalarga iqtisodiy ta'lim berish dinamikasi oddiydan murakkabga tomon, izchil, davomiy bo'lishi zarurligini ko'rsatdi. Ta'lim tizimining biror bo'g'inida ta'lim sifatining susayishi yoki uzviylining yuqolishi kelgusi bosqichlarda o'zining noxush sifat o'zgarishini albatta namoyon qiladi.

Iqtisodiy ta'lim – murakkab integral ta'lim jarayoni hisoblanadi. Shu bilan bir qatorda ijtimoiy – iqtisodiy madaniyatning mohiyatini bilish, shu jumladan uni bashorat qilish, shakllantirish, saqlash va mustahkamlash usullarini hisobga olgan holda, insonning ijtimoiy ahamiyatiga ega hayotiy qadriyatlarni baholash tizimi.

Shaxs tomonidan iqtisodiy bilimlar ozlashtirishning falsafiy jihatlari B.Valiyev, L.Jo'rayev, B.Tolipovlar, psixologik jihatdan esa I.Andreeva o'rganishib ilmiy izlanishlarida tadqiq etishgan. Ta'lim – tarbiya jarayonida o'quvchi – yoshlarning iqtisodiy bilimlarini rivjilantirish davlatimiz siyosatining ustuvor vazufalaridan biriga aylanib bormoqda.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga iqtisodiy tarbiya berish borasida Germaniya tajribasi tengsizdir. Bu yurtning keng jamoatchiligi, oila va ijtimoiy institutlarning maqsadi boshlang'ich sinfdanoq alohida iste'mol madaniyatini shakllantirishga qaratilganidir. Matbuot va ommaviy axborot vositalari ham bu borada chetda turmaydilar, ular televideniya namoyish etayotgan rekmalar taklif qilayotgan narsalarning barchasiga birdan ega bo'lish mumkin emasligini, istaklarni jilovlay bilish va taklif etilganlar ichidan eng zarur va foydalisini tanlab olish malakasini hosil qilishda ota onalarni bolalarga yordam berishga chaqiradilar.

Germaniyada boshlang'ich sinf o'quvchilarining yoshlik chog'idan pul topish va uni sarflash malakasiga ega bo'lishi, xuddi ko'chada yo'lni kesib o'tish qoidalarini bilish kabi oddiy va muhim sanaladi.

Shu bois bola son sanoqni ilk bor o'zlashtira boshlagan zahoti ularga mayda sarf – harajatlar uchun haftalik pul ajratiladi. Ota – onalar va bolalar o'rtasidagi bunday "iqtisodiy munosabatlar" to'rt asosiy qoidaga asoslanadi.

1.Kundalik xarajatlarga berilgan pullarni bolalar o'z istaklariga ko'ra muzqaymoq, o'yinchoq va boshqalarga sarflashga ruxsat etiladi.

2.Kundalik xarajat pullari 4 – 6 yoshdagi bolalarga haftasiga, 10 yoshdan keyin esa har oyda faqat belgilangan kunda beriladi. Bolalarga avans tariqasida ota – onalaridan qo'shimcha pul undirishga izn berilmaydi.

3.Bolalarga beriladigan pul miqdori oilaning moliyaviy imkoniyati va oila kattalarning umumiy kelishuviga asosan tayinlanadi. Sinchkov bolalar ba'za nota – onalaridan tainlangan pul miqdorini inflyatsiya va pul qadirsizlanishi nuqtai nazaridan qayta ko'rib chiqishni talab qiladilar.

4.Kundalik xarajat pullari bolalarni jazolash yoki rag'batlantirish vositasi bo'la olmaydi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarining yuqori sinf o'quv fanlar mazmuniga iqtisodiy mavzularni integratsiyalashga bag'ishlangan bir qator tadqiqot ishlari mavjud

bo'lib, olimlar N.M.Atoev, Z.A.Valiyeva, M.B.Artiqova, D.U.Djurayeva, N.Q.Kamolova, X.A.Umarovalarning ilmiy izlanishlarida umumiy o'rta maktab o'quvchilariga iqtisodiy ta'lim tarbiya berishning pedagogik – psixologik jihatlari yoritilgan.

Bugungi kunda pedagogika oliy o'quv yurti talabalari bo'lgan bo'lajak o'qituvchilarning umumiy o'rta ta'lim maktab o'quvchilariga iqtisodiy ta'lim tarbiya berishga tayyorlash muammolari ham o'z yechimini kutib turgan dolzarb masalalardandir.

Boshlang'ich 1-4 sinf o'quvchilari iqtisodiy bilimdonligi modulli texnologiya asosida rivojlanishning didaktik asoslari tadqiq etgan X.A.Umarova, "O'qish", "Ona tili", "Matematika" fanlari mazmunida boshlang'ich sinf ta'lim oluvchilariga fanlar mazmunida iqtisodiy bilim berish uslublarini tavsiya etgan.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga mehnat ta'limi jarayonida tejamkorlik hislarini singdirish muammosini hal qilish maqsadiga qaratilgan yana bir tadqiqot ishi S.I.Musaeva tomonidan amalga oshirilgan bo'lib, unda boshlang'ich (1-sinf) o'quvchilarini oilada va mehnat darslarida tabiiy materiallar – qog'oz, karton, gazlama bilan ishlashda tejamkorlikka o'rgatish imkoniyatlarini tahlil etgan.

Mehnat darslari va darsdan tashqari jarayonlarda maktab, oila, mahlla hamkorligida boshlang'ich sinf o'quvchilarida iqtisodiyotga oid tushunchalarni shakllantirish samaradorligini ilmiy o'rganish maqsadiga qaratilgan yana bir tadqiqot ishi dissertant X.J.Xudoyqulov tomonidan amalga oshirilgan. Izlanuvchi "Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tarbiyalashda iqtisodga oid tushunchalarni shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari" muammolari ustida ish olib borib, kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda ijodkorlik hissini o'stirish va iqtisodiy ta'lim – tarbiya berishda Sharq mutaffakirlari adabiy merosidan foydalanish, bunda davlat iqtisodiy siyosatining o'rni va ahamiyatini yoritib bergan.

Tahlillar boshlang'ich sinf o'quvchilarida ilk iqtisodiy bilimlarni shakllantirishga turtki bo'lgan tushunchalar, ularga eng yaqin bo'lgan olam, ularni o'rab turgan atrof – muhit, narsa – hodisalar va bolalarning undagi faoliyati bilan bog'liq bo'lishi zarur degan xulosani beradi. Ko'pgina tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan nazariy tahlillar shuni ko'rsatadiki, nazariy va pedagogik amaliyotda "iqtisodiy ta'lim". "iqtisodiy tarbiya", " iqtisodiy madaniyat", " iqtisodiyotda ta'lim" tushunchalari qo'llaniladi.

Bu tushunchalar bir – birlarini to'ldirib boradi, bu esa o'quvchilarda iqtisodiy bilimlarni shakllantirishda asos bo'lib xizmat qiladi. Pedagogic faoliyatda ushbu tushunchalarni quyidagicha tavsiflash mumkin.

Iqtisodiy tarbiya. Bu tarbiyaning bir qismi bo'lib, uning asosiy maqsadi shaxsda iqtisodiy tarbiyani shakllantirish (iqtisodiy, ijtimoiy – iqtisodiy madaniyat, iqtisodiy fikrlash) kabi fazilatlarini shakllantirish, zamonaviy iqtisodiy tarbiyaning eng muhim belgisi bo'lgan ma'naviy asosga ega bo'lgan iqtisodiy madaniyatni rivojlantirishdir.

Iqtisodiy bilim. Bu iqtisodiy ta'limning aniq – amaliy kamponentlarini o'z ichiga oladi, shu bilan birga o'qituvchi va o'quvchilarning iqtisodiy bilimlarni rivojlantirishdagi bir maqsadga yo'naltirilgan faoliyati. Iqtisodiy bilim berishning asosiy kamponentlari iqtisodiy ta'lim mazmuni (iqtisodiy kompensiya), iqtisodiy

savodxonlik, iqtisodiy bilim, ko'nikma va malaka, amaliy faoliyat tajribasi, kopetentlik.

Iqtisodiy ta'lim. Bu ta'limning majburiy qismi bo'lib, uning asosiy maqsadi o'quvchi shaxsini shakllantirish, bozor sharoitiga moslashtirish va o'z faoliyatini iqtisodiy jihatdan amalga oshira oladigan kadrlarni tayyorlashdir.

Iqtisodiy madaniyat – bu shaxsning jamiyatda iqtisodiy faoliyat va xulq – atvorida o'z – o'zini anglashiga, o'ziga moslashishiga prognozlashgan ijtimoiy – amaliy komponentlar, axloqiy va ma'naviy munosabatlar majmuyidir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida iqtisodiy bilimlarni shakllantirishda mazkur jarayonning psixologik – pedagogik xususiyatlari va ta'sir etuvchi omillarga e'tibor qaratish lozim.

Umumiy o'rta ta'lim maktabiga qadam qo'yish davri bolaga kishilik jamiyati munosabatlari tizimida o'z mavqeyini belgilab olish uchun berilgan ilk imkoniyat sifatida xarakterlanib, bu jarayonda ular oila, jamiyat inson hayotida katta ahamiyat kasb etishini tushunadilar.

Boshlang'ich sinfga qadam qo'yga bola boshidan turli – tuman hissiyot va kechunmalarni o'tkazadi. Undagi ta'sirchanlik, tarqoq va o'zgaruvchan diqqatning o'rnini, maktabga qadam qo'yish munosabati bilan bilimga intilish, o'z fikrini aniq va keng bayon etish ehtiyoji egallaydi.

Iqtisodiy ta'lim-tarbiyaning tarkibi o'quvchilarda ilk iqtisodiy tushunchalarning shakllanishi natijasida ularda tejamkorlik, mehnatsevarlik, fidoiylik, ishbilarmonlik, tadbirkorlik, topqirlik, mas'uliyatlilik, axloqlilik kabi bir qator axloqiy kategoriyalar haqida bilimlar hosil bo'ladi. Iqtisodiy bilimlarni o'zlashtirgan o'quvchilarda tashabbuskorlik, ijtimoiy faollik, vatanparvarlik, halollik, mehnatsevarlik, kamtarlik, fidoiylik kabi fazilatlar qaror topa boshlaydi. Ammo iqtisodiy jarayonlar haqida bilimga ega bo'lish, uni tushunish, ijobiy fazilatlarni tarkib toptirish hali o'quvchi-yoshlarning iqtisodiy madaniyat to'liq shakllanganligini anglatmaydi. Iqtisodiy faoliyat ko'nikmalari qachonki hayotiy tajribalarda aks etib, shaxsning munosabatlargakirishish faoliyatida yorqin namoyon bo'lsagina o'quvchilar tomonidan iqtisodiy bilimlarning o'zlashtirganlik darajasini belgilaydi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida iqtisodiy tushunchalarni shakllantirish o'ziga xos bosqichlarda amalga oshirilishi maqsadga muvofiq. Bunda, avvalo, iqtisodiy ta'lim va tarbiyaning maqsad hamda vazifalarini to'g'ri belgilash, ish mazmunini aniqlash, maqsadga erishish uchun tizimli yondashuvni tashkil etish zarur.

Tadqiqot mavzusidan kelib chiqib, boshlang'ich ta'lim jarayonida iqtisodiy ta'lim va tarbiyaning maqsadini quyidagicha belgilashimiz mumkin: ona tili va o'qish savodxonligi darslarida interfaol metodlardan foydalangan holda boshlang'ich sinf o'quvchilarida bilimlarni shakllantirish.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida iqtisodiy bilimlarni shakllantirish bilan bog'liqlikda quyidagi vazifalar nazarda tutiladi.

- Uzluksiz ta'lim tarbiyaning har bir bo'g'inida iqtisodiy tarbiya maqsadiga erishish yo'llarini izlab topish;

- Ta'lim tarbiya jarayonida turli ta'sir vositalari orqali o'quvchilarda iqtisodiy faoliyat ko'nikmalarini shakllantirish;

- Iqtisodiy ta'lim va tarbiya jarayonida o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan metod va vositalar, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish;

- O'quvchilarning yosh xususiyatlari, qiziqish va ehtiyojlarini, iqtisodiy bilim darajasini aniqlash maqsadida kuzatish, suhbat va anketa so'rovlarini o'tkazib, natijalarini qayd etib borish;

- O'quvchilarda iqtisodiy madaniyatni tarbiyalash orqali ularni kompetentli ijtimoiy faol yoshlar sifatida erishish;

Iqtisod ta'lim -tarbiya jarayonini tashkil etish muammosi pedagogika fanining yangi, to'liq o'rganilmagan sohasi sirasiga kirgani bois, uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlarida u bilan bog'liq hal etilishi zarur bo'lgan muammolar mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. [Matn]. 2020 Toshkent: Tasvir nashriyot uyi 2020-72b
2. Artiqova M. В Oilada o'smirlarni tadbirkorlik faoliyatiga tayyorlashning pedagogik shart sharoitlari: Ped.fan. nom. ... diss. – t:2008. – В 155
3. Андреева И.В. Экономическая психология социокультурный подход/ИюВ.Андреева. СПб2000 С236
4. Атоев Н.М педагогические условия экономического воспитания старшеклассников(сельских школ Узбекистана): Автореф.дисс.канд.пед.наук. алма Атинск. ГУ1993ст22
5. Djurayev D.U. Iqtisodiy ta'limda o'zbek xalq pedagogikasidan foydalanishning ilmi-metodik asoslari. Ped.fan.nom...diss. T:2006/ В162
6. Jo'rayev L.N. Iqtisodiy madniyatning strukturaviy funksional tahlili. Falsafa.fan.nom....diss. -T: 2005. -B160